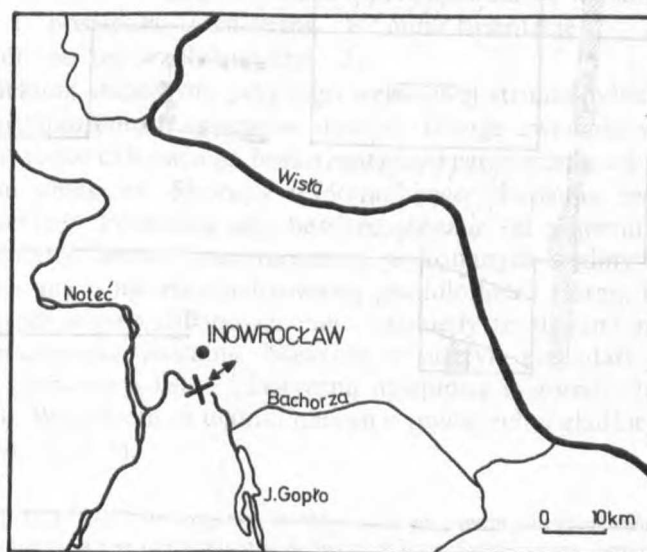

<https://doi.org/10.18778/0208-6034.16.16>

Aleksandra Cofta-Broniewska

OBIEKT ROWKOWY Z INOWROCŁAWIA—MĄTEW, STAN. 1

Do stanowisk eksplorowanych w ramach programu studiów nad pradziejami Kujaw należało m. in. stan. 1 z Inowrocławia-Mątew, położone na południowym skraju miasta – na terenie Inowrocławskich Zakładów Chemicznych (rys. 1). Znane z licznych przypadkowych odkryć dokonywanych w czasie różnych prac budowlanych i ziemnych od końca XIX i w początkach XX w.¹ oraz badań ratowniczych w 1938 r.², objęte zostało, począwszy od

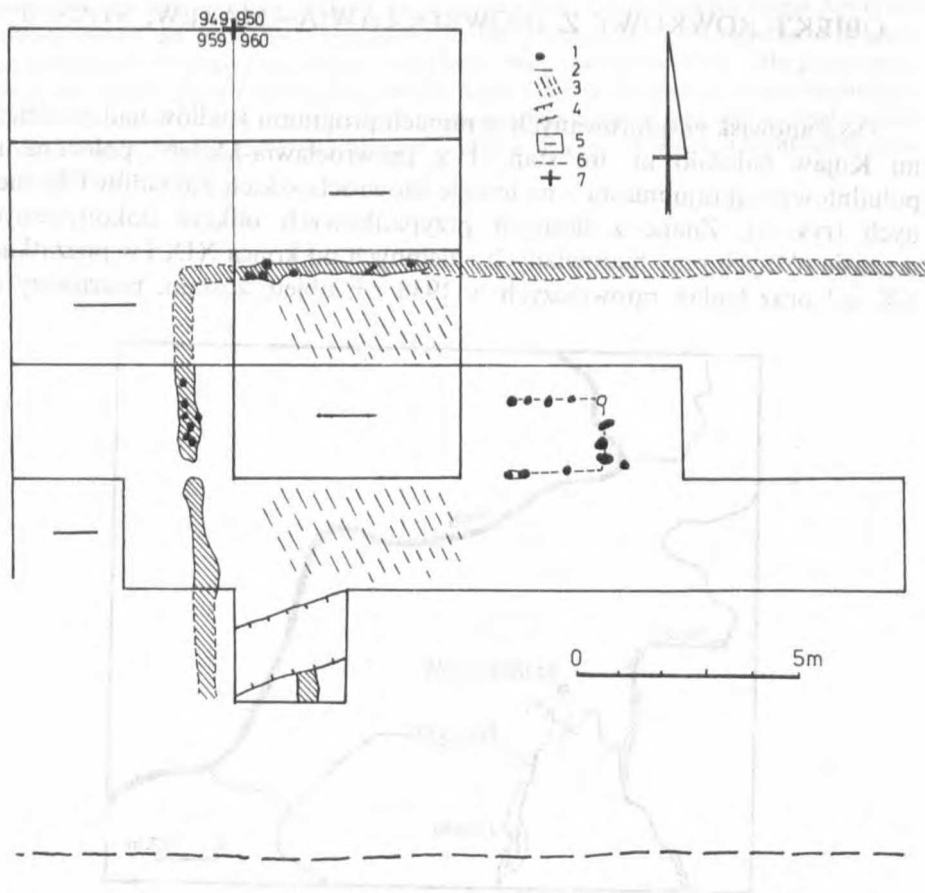
Rys. 1. Usytuowanie stanowiska Inowrocław-Mątew 1

Źródło: Według: A. Kośko, *Osady kultury pucharów lejkowatych w Inowrocławiu-Mątwach, woj. Bydgoszcz, stanowisko 1*, Inowrocław 1988.

¹ A. Kośko, *Osady kultury pucharów lejkowatych w Inowrocławiu-Mątwach, woj. Bydgoszcz, stanowisko 1*, Inowrocław 1988, s. 5.

² Tamże, s. 6.

1969 r., planową prospekcją archeologiczną przez Ekspedycję Kujawską Katedry Archeologii UAM³. W toku eksploracji wykopaliskowej w 1972 r., oprócz znacznej liczby śladów zasiedlenia tego terenu w młodszej epoce kamienia (zwłaszcza przez ludność kultury pucharów lejkowatych), pozostałości osadnictwa z wczesnej epoki brązu i kilku obiektów z wczesnego średniowiecza, zarejestrowano także dwa obiekty o zdecydowanie odmiennej formie, konstrukcji i konsystencji wypełniska⁴. Były tzw. obiekt rowkowy⁵ (nr

Rys. 2. Obiekt rowkowy i słupowy

1 – ślady po słupach, 2 – odsłonięte fragmenty rowu, 3 – skupienie ułamków naczyń, 4 – okop nowożytny, 5 – wykopy nie eksplorowane, 6 – rekonstruowane fragmenty rowu, 7 – granice arów

³ Tamże, s. 8–11.

⁴ Tamże, ryc. 4 b.

⁵ Obiekty rowkowe wg M. Gedla to „koliste lub czworoboczne założenia o średnicy kilku metrów, otoczone dookoła rowkiem” (M. Gedl, *Obiekty rowkowe na cmentarzyskach z okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w południowej Polsce, I*, „Przegląd Archeo-

79) oraz mała budowla słupowa (nr 20), zachowane – w związku z często na tym terenie prowadzonymi pracami ziemnymi – jedynie w swoich spągowych partiach (rys. 2).

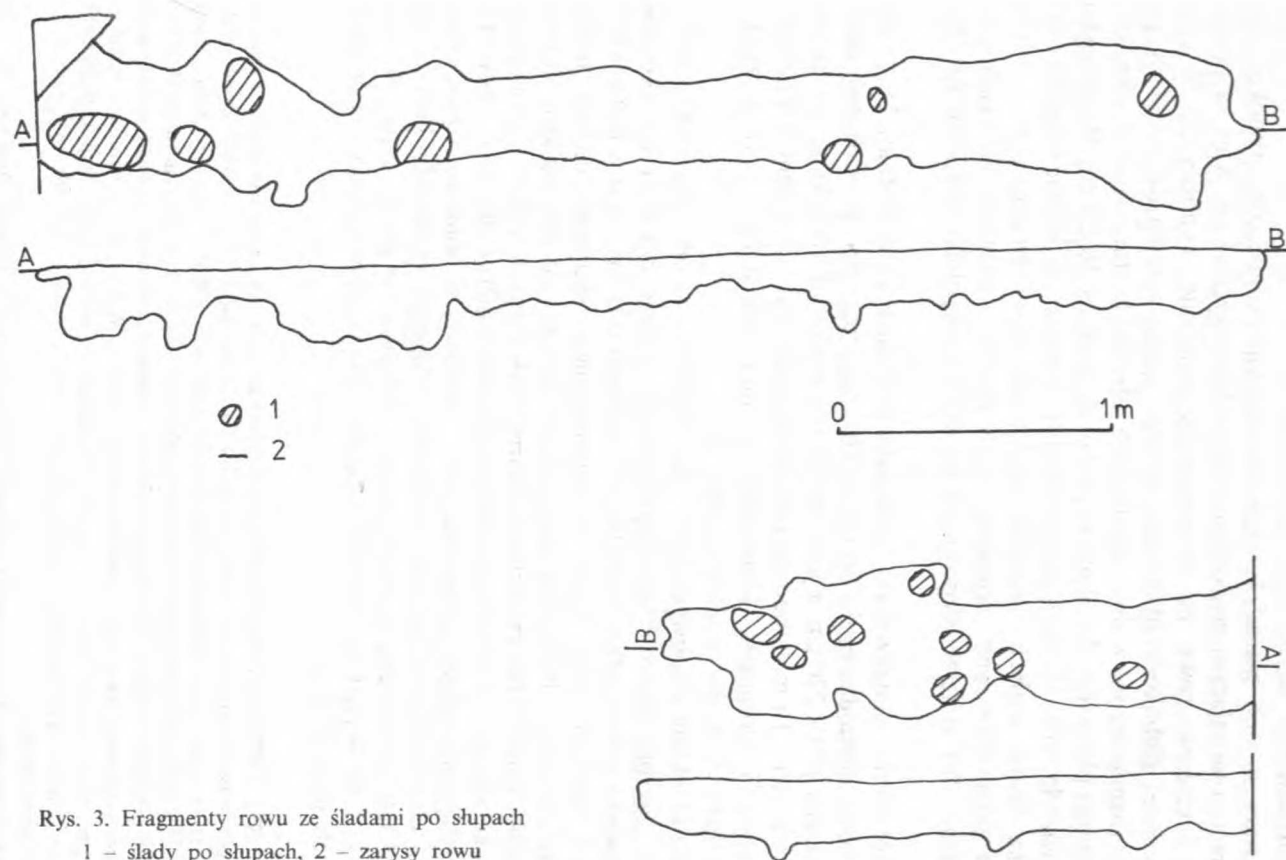
Pierwszy z nich posiadał zarys najprawdopodobniej czworoboku, wyznaczonego otaczającym go rowem, i liczył hipotetycznie ok. 8 m na ponad 20 m. Szerokość rowu na zachowanym poziomie wynosiła 25–50 cm, a uchwycona głębokość 20–30 cm. W jego spągu zarejestrowano ślady po słupach, rozmieszczone w dość regularnych odstępach, stanowiące pozostałość drewnianego płotu (rys. 3). Słupy te posiadały średnicę 10–25 cm. Wypełnisko rowu tworzyła słabo zbielicowana próchnica, zawierająca drobne węgielki oraz niewielką liczbę małych ułamków spalonych kości zwierzęcych – wśród których zidentyfikowano fragmenty kości bydła⁶ – różniące się zasadniczo konsystencją od silnie zbielicowanych próchnic z wypełnisk obiektów neolitycznych.

Drugi obiekt sygnalizowało 11 dołków postłupowych o średnicy 15–25 cm i głębokości dochodzącej do 30 cm, wyznaczających jego prostokątny zarys o wymiarach 170 x 220 cm, z jednym bokiem otwartym (rys. 4), stanowiącym zapewne wejście. Ta mała budowla słupowa znajdowała się w centrum obiektu rowkowego i posiadała identyczną z nim orientację – o kierunku wschód-zachód po osi wzdłużnej (rys. 2).

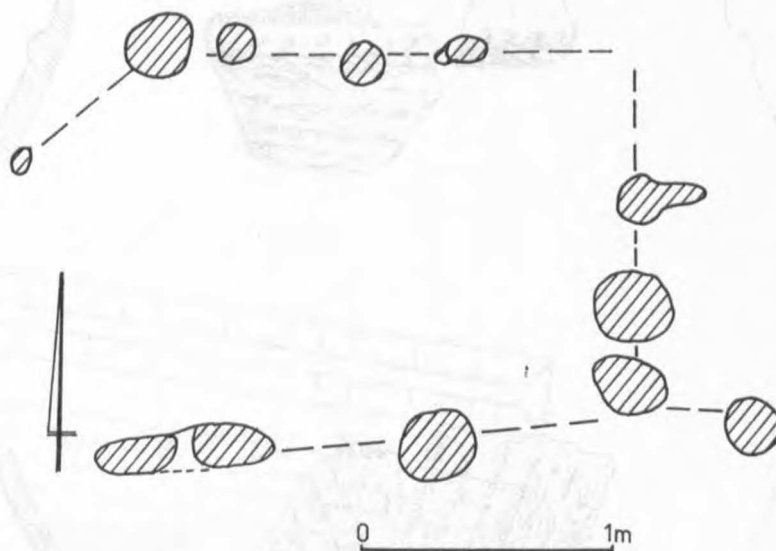
Przed obiektem słupowym, przy jego wejściowej stronie, odsłonięto intencjonalne nagromadzenie fragmentów naczyń. Uwagę zwracała wyjątkowość tego zjawiska wobec całkowitego braku materiału ceramicznego w pozostałych częściach obu obiektów. Skorupy wspomnianego skupienia cechuje nadto jednolity charakter. Pochodzą one bowiem głównie od pojemników dużych tzw. grubej roboty, barwy brunatnoszarej, wykonanych z gliny zawierającej domieszkę tłuczni o nie znormalizowanej granulometrii ziaren, i o powierzchni zewnętrznej celowo chropowatej – niekiedy ze śladami różnokierunkowego obmazywania palcami. Niektóre z naczyń posiadały karbowaną krawędź lub karbowaną listwę plastyczną nalepioną w górnej części brzuśca (rys. 5; 1, 2, 6). Wyjątkiem są ułamki naczyń o powierzchni gładkiej i cieńszych ściankach (rys. 5; 3–5).

logiczny” 1984, t. 32, s. 157). Nie wszystkie obiekty otoczone rowem należy określać tym mianem – nawet gdy odpowiadają one określonym w definicji cechom. Sądzę, że ten termin odnosi się do pewnego tylko typu rowu pełniącego charakterystyczną rolę. Obiekt rowkowy byłby zatem obiektem otoczonym rowem, często niezbyt głębokim i niekiedy wąskim, tworzącym symboliczne zamknięcie pewnego obszaru wydzielonego z jakiejś większej przestrzeni – obiektem pełniącym funkcję pozautilitarną, związaną z czynnościami kultowymi. Wykluczyć by natomiast należało obiekty, przy których rów stanowi podłoże do umocowania słupowej konstrukcji ścian budowli mieszkalnych lub gospodarczych, a także takie, przy których rów byłby jednym z elementów umocnień obronnych.

⁶ Określenia szczątków kostnych dokonał D. Makowiecki z Katedry Anatomii Zwierząt Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Rys. 3. Fragmenty rowu ze śladami po słupach
1 – ślady po słupach, 2 – zarysy rowu

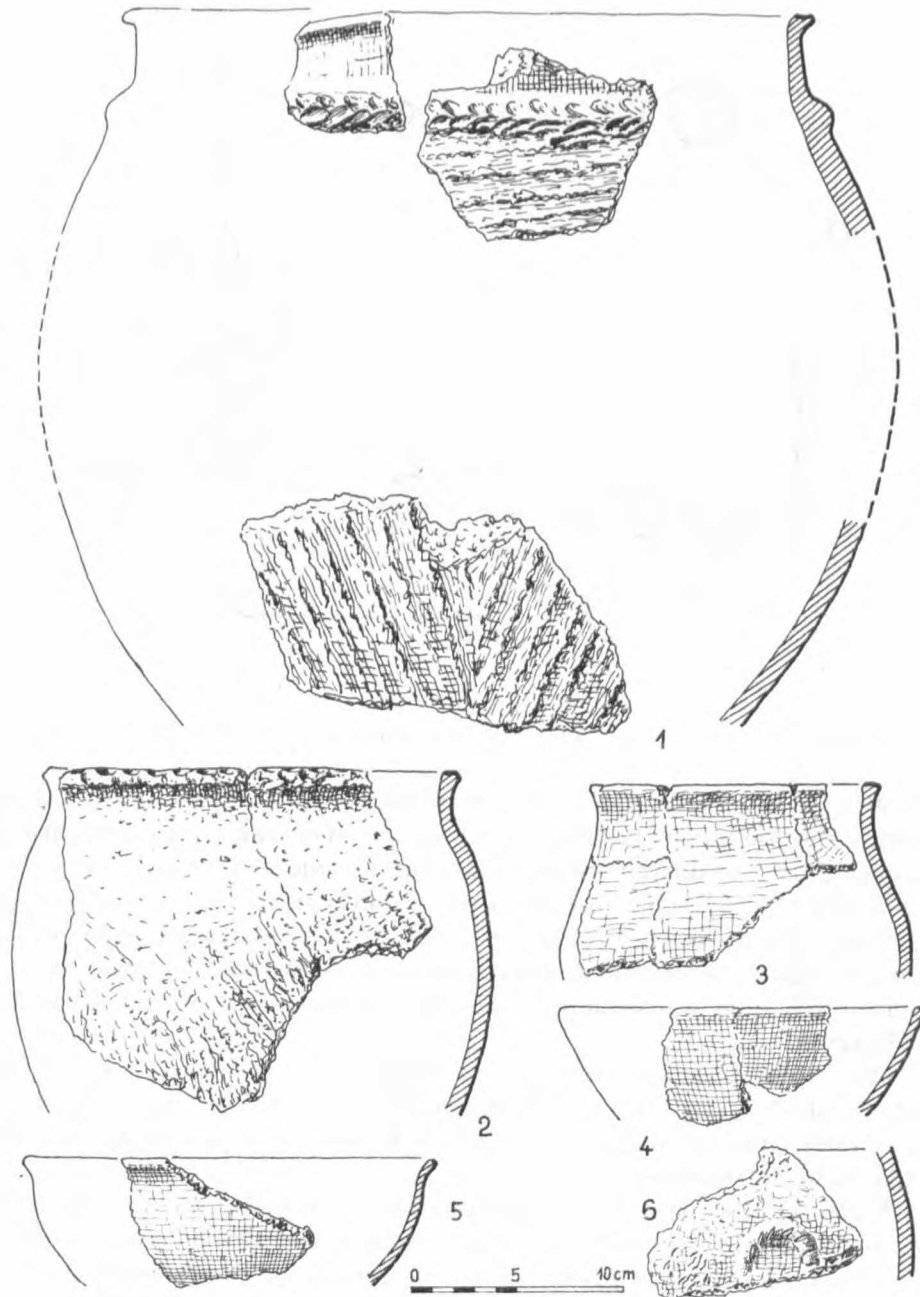
Rys. 4. Obiekt słupowy

W tej samej strefie stanowiska, w oddaleniu o ok. 30 m na zachód od obiektu rowkowego, na bardzo silnie zniszczonym obszarze, odsłonięto drugie skupienie (rys. 6) dużych fragmentów naczyń podobnego rodzaju (rys. 7).

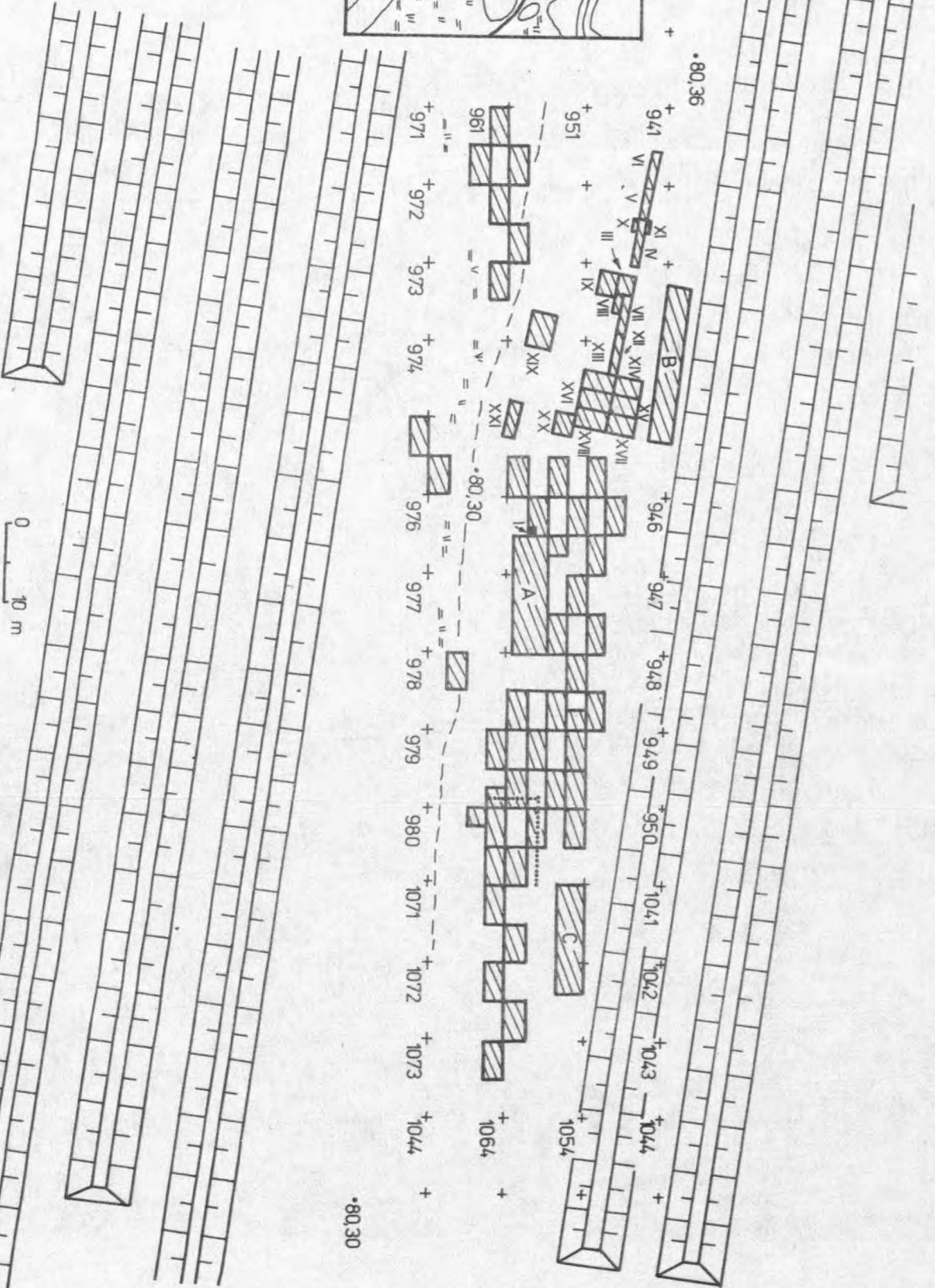
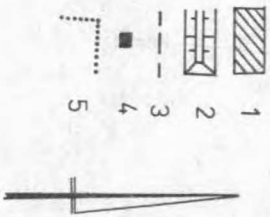
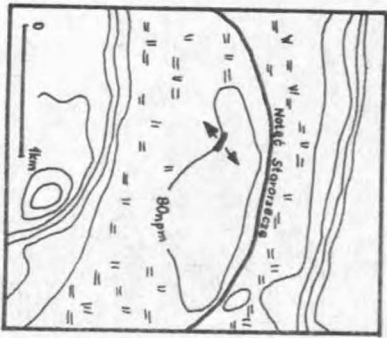
W obu przypadkach mamy niewątpliwie do czynienia nie z przypadkowym nagromadzeniem skorup rozbitych w czasie gospodarczego użytkowania okazów, lecz z pozostałością intencjonalnych pierwotnych skupień naczyń ustawionych tutaj w określonym celu lub też świadomie w tych miejscach rozbijanych.

Obydwa skupienia ceramiki są sobie współczesne i pochodzą z wczesnych faz okresu lateńskiego (z doby schyłkowo łużyckiej). Tak też należy datować, powiązany z pierwszym z nich, obiekt rowkowy oraz leżącą w jego obrębie małą budowlę słupową.

Mimo eksploracji znacznej powierzchni stanowiska (ponad 900 m³), w pozostałych jego częściach nie zarejestrowano podobnych do wyżej omówionych znalezisk, co z całą pewnością nie jest zjawiskiem przypadkowym. Tym bardziej, że uderza brak tutaj także i innych faktów archeologicznych, datowanych na wczesne fazy okresu lateńskiego, które były rejestrowane w czasie dawnych przypadkowych odkryć – nieco dalej ku północnemu

Rys. 5. 1-6 – fragmenty naczyń z obiektu rowkowego

Rys. 6. Inowrocław-Mątwy, stan. 1 — teren badań w latach 1969—1972
 1 — wykopy eksplorowane, 2 — wały strzeleckie, 3 — starorzecze Noteci, 4 — sku-
 pienie ceramiki, 5 — zarys obiektu rowkowego
 Źródło: Jak do rys. 1.

mieszkańcom odnośnych jednostek osadniczo-przestrzennych, na skraju osiedli w pewnej izolacji od zabudowy mieszkalnej. Takie miejsca sakralne, pochodzące z tego samego co mątewski horyzontu chronologicznego, stwierdzono w Kołudzie Wielkiej⁷, stan. 12 i 13. Podobne, tyle że nieco wcześniejsze zarejestrowano w Inowrocławiu⁸, stan. 11, a także i w Sobiejuchach⁹, stan. 1.

Brak także na Kujawach bliskich czasowo odpowiedników dla „obiekty rowkowego” z Mątew, chociaż wykazuje on pewne analogie do późniejszych okazów z Polski południowej i innych obszarów Europy środkowej i zachodniej, gdzie obiekty o rowkowym ogrodzeniu spotyka się w różnych okresach pradziejów – od wczesnej epoki brązu, przy szczególnie szerokim ich rozprzestrzenieniu się począwszy od późnej epoki brązu, poprzez okres halsztacki aż do okresu lateńskiego¹⁰. Na podkreślenie zasługuje wymowa funkcjonalna tychże obiektów. Między innymi często rejestruje się je na cmentarzyskach, przy czym kryją one w swym wnętrzu groby o niekiedy wyróżniającym się, bogatym wyposażeniu. W latenie C na obszarze kultury lateńskiej w Europie środkowej ginie zwyczaj chowania zmarłych w obiektach rowkowych; pojawia się natomiast inny ich typ, stanowiący jednak dalekie doń nawiązanie, w postaci rozległych czworobocznych założeń sanktuaryjnych obwiedzionych rowem z palisadą oraz wałem¹¹ i zawierających w swoim obrębie małe świątynki oraz głębokie jamy szybowe.

Omawiany obiekt mątewski nie mieści się w granicach żadnej z wymienionych kategorii. Wykazuje on formalne podobieństwo do obiektów nekropolicznych przy posiadaniu ważnej cechy odróżniającej w postaci słupowego ogrodzenia białego w dno rowu, z jakim być może mamy do czynienia m. in. przy obiekcie nr 42 z cmentarzyska w Kryspinowie¹². Funkcjonalnie natomiast posiada bliższe analogie wśród dużych, obwałowanych przestrzeni sakralnych (Viereckschanze). Podobieństwo do tychże obiektów celtyckich wyraża się m. in. obecnością w obiekcie rowkowym z Mątew, stan. 1, małej budowli słupowej bliskiej świątynkom ze wspomnianych celtyckich centrów kultowych¹³.

⁷ M. Andrałojć, *Pochówki psów u ludności kultury lużyckiej na stanowiskach 12 i 13 w Kołudzie Wielkiej, gm. Janikowo, woj. Bydgoszcz*, „Ziemia Kujawska”, t. 9 (w druku).

⁸ Reinterpretacja wyników badań z 1911 r. w Inowrocławiu-Solankach na podstawie publikacji: H. Kalliefe, *Das bronzezeitliche Dorf Hohensalza*, „Prähistorische Zeitschrift” 1911, H. 3, s. 281 i n.

⁹ „Informator Archeologiczny”, Badania 1982, Warszawa 1983, s. 120; tamże, Badania 1983, Warszawa 1984, s. 95.

¹⁰ M. Gedl, *Obiekty rowkowe na cmentarzyskach z okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w południowej Polsce, II*, „Przegląd Archeologiczny” 1985, t. 33, s. 159 i n.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 160.

¹³ K. Schwarz, *Die Geschichte eines Keltischen Temenos in nordlichen Alpenvorland*, [w:] *Ausgrabungen in Deutschland*, vol. 1, Mainz 1975, s. 324 i n.

Tak więc odsłonięty na stan. 1 w Mątwach rów stanowił zapewne ogrodzenie zamykające przestrzeń sakralną, w obrębie której obiektem centralnym była naziemna świątynka słupowa. Całość uznać więc można za prostszą formę późniejszych, bardziej rozbudowanych „przeworskich” sanktuariów kujawskich (Inowrocław, stan. 95, i Krusza Zamkowa, stan. 3)¹⁴ o wieloelementowej zabudowie wewnątrz.

Nadmienić jednak trzeba, że na Kujawach także w okresie kultury przeworskiej obiekty rowkowe nie należą do często spotykanych, gdyż jak dotąd stwierdzono je na dwóch tylko stanowiskach: Inowrocław, stan. 95 i ew. 100. Z sanktuarium ze stan. 95 w Inowrocławiu pochodzą dwa tego rodzaju obiekty pełniące funkcję świątyń (świątynia nr 2 i 3)¹⁵ – podobny być może charakter mają dwa dalsze, odsłonięte na stan. 100¹⁶. Brak ich także w innych regionach Polski, z wyjątkiem Śląska i Małopolski¹⁷, przy czym w tych ostatnich przypadkach mamy do czynienia z odmiennym nieco ich przeznaczeniem.

W świetle wyników dotychczasowego etapu realizacji naszego programu badań nad wierzeniami pradziejowych społeczeństw Kujaw należy stwierdzić, iż liczne rejestrowane w tym rejonie ośrodki publicznego kultu religijnego ze schyłku starożytności nie są ewenementem kulturowym, lecz nawiązują do starszych tradycji – ludności kultury łużyckiej. Świadectwem tego jest odsłonięcie pozostałości pięciu takich miejsc odbywania praktyk religijnych. Do nich zaliczamy: Kołudę Wielką¹⁸, stan. 12 i 13, Inowrocław¹⁹, stan. 11, Mątwy, stan. 1, a także pobliskie Kujawom Sobiejuchy²⁰, stan. 1. Wprawdzie ze względu na przypadkowość odkryć i stosunkowo wąską skalę eksploracji obiektów trudno wyciągać szersze wnioski, zwłaszcza na temat całościowego ich kształtu przestrzennego, niemniej rysują się już pewne ich cechy wspólne. Z całą pewnością regułą była ich lokalizacja w bezpośredniej bliskości wody, a w oddaleniu od skupienia siedlisk ludzkich – o czym już wyżej wspomiano. Rys charakterystyczny stanowiło też występowanie, w obrębie miejsc praktyk obrzędowych tego okresu, intencjonalnych skupień naczyń glinianych oraz pozostałości ofiarnych pochówków zwierząt w postaci kości nie spalonych (Kołuda Wielka, stan. 12 i 13) lub ich spalonych szczątków (Mątwy, stan. 1). Do wyjątkowych obiektów należy natomiast odkryty w Sobiejuchach, stan. 1,

¹⁴ A. Cofta-Broniewska, *Obiekty sakralne ludności grupy kruszańskiej kultury przeworskiej. Z badań nad kulturą symboliczną pradziejowych społeczeństw Kujaw*, [w:] *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy*, Inowrocław 1988, s. 267 i n.

¹⁵ A. Cofta-Broniewska, *Miejsce praktyk obrzędowych ludności z końca starej i początków nowej ery w Inowrocławiu, stan. 95*, „Ziemia Kujawska” 1987, t. 8, s. 27–51.

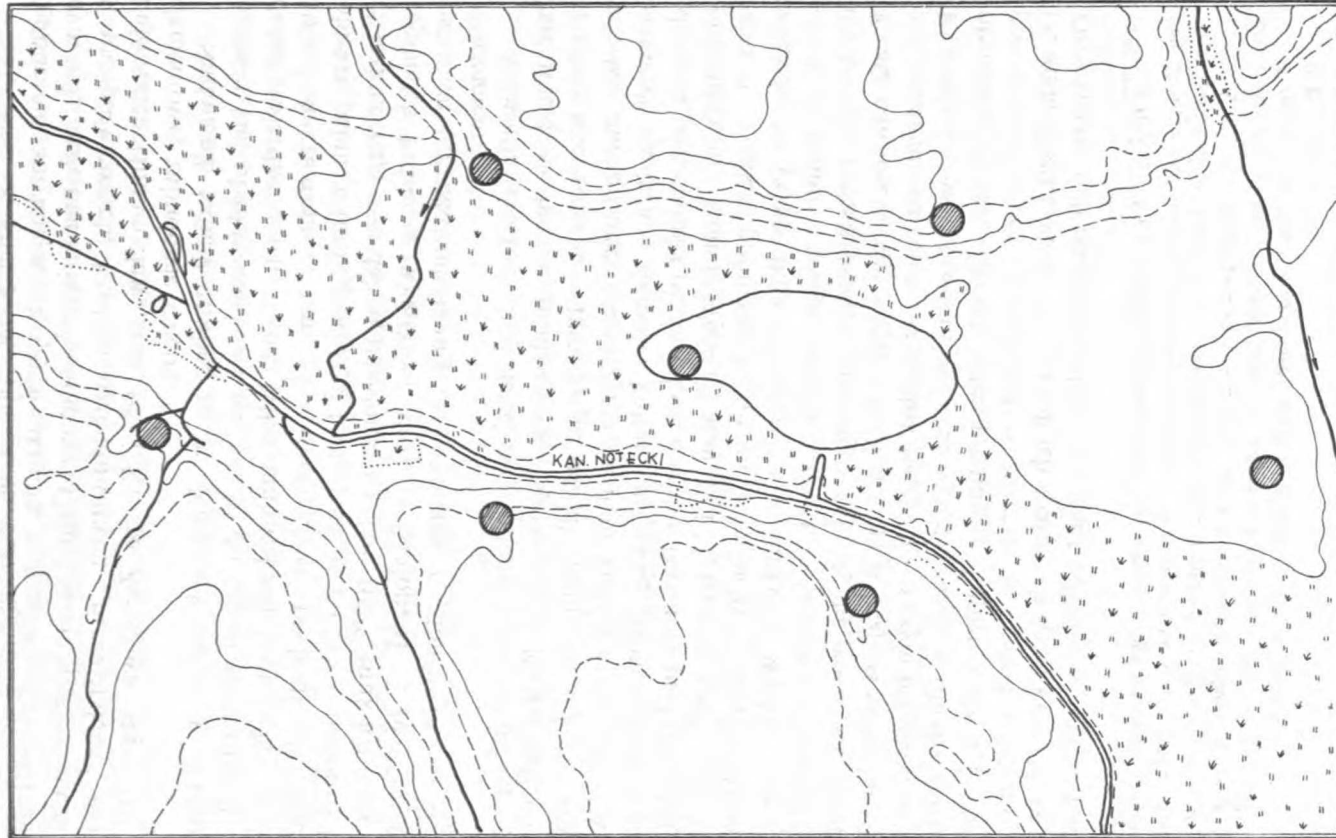
¹⁶ Informacja ustna J. Bednarczyka o wynikach badań w 1989 r.

¹⁷ Por. przyp. 10.

¹⁸ Por. przyp. 6.

¹⁹ Por. przyp. 8.

²⁰ Por. przyp. 9.

Rys. 8. Inowrocław-Mątwy, stan. 1, i okoliczne punkty osadnicze kultury lużyckiej – skala 1 : 25 000

duży gliniany dysk wraz z zespołem charakterystycznych znalezisk ruchomych, nie spotykanych prawie zupełnie na stanowiskach kujawskich²¹. Nie mamy, niestety, poza Mątwami żadnych danych na temat konstrukcji ogrodzeń lużyckich miejsc sakralnych, a przecież ich istnienie nie podlega dyskusji wobec generalnego wymogu oddzielenia sacrum od profanum²².

Stosując tutaj schemat klasyfikacyjny właściwy dla ośrodków kultu ludności grupy kruszańskiej kultury przeworskiej, należałoby obiekt z Mątew uznać za sanktuarium i to typu zbliżonego do sanktuarium pochodzącego ze schyłku starożytności z Inowrocławia, stan. 95. Podobieństwo ich zaznacza się w identycznym położeniu obu na dnie doliny i w fakcie założenia ich poza kompleksami osadniczymi (rys. 8), co stanowi przeciwieństwo do pozostałych znanych nam miejsc kultu usytuowanych na krawędzi wysoczyzny w punktach eksponowanych i w powiązaniu z istniejącą w sąsiedztwie siecią osiedli.

Tak więc w świetle danych archeologicznych okazuje się, że także ludność kultury lużyckiej oddawała cześć swoim bóstwom nie tylko poprzez składanie licznych wot w różnych akwenach, ale i poprzez inne czynności rytualne dokonywane w obrębie specjalnie wydzielonych i odpowiednio zabudowanych ośrodków sakralnych.

Równoległe z praktykami zespołowymi wspólnot rodowych szeroko rozpowszechniony był wówczas też prywatny kult w rodzinie – przy domowych ołtarzach²³. Osobny nurt stanowiły czynności kultowe spełniane na cmentarzyskach, w tym m. in. we wznoszonych tam kręgach kamiennych²⁴.

Nie ulega wątpliwości, iż daleko jeszcze do pełnego obrazu religii społeczeństw Kujaw z późnych okresów epoki brązu i wczesnych faz epoki żelaza, niemniej aktualny etap realizacji programu studiów nad wierzeniami pradziejowej ludności tego regionu pozwala na wstępne podsumowanie tej problematyki, podjęte w przygotowywanej pracy szerzej ujmującej zasygnalizowane tutaj fakty archeologiczne.

²¹ Pałuckie Sobiejuchy także i w tym przypadku potwierdzają swoją odrębność w stosunku do Kujaw.

²² H. Swienko, *Czas i przestrzeń w magicznej interpretacji Świata*, „Enhemer” 1971, R. 15, nr 2, s. 46–47.

²³ Za świadectwo istnienia przenośnych domowych ołtarzyków uznać można występujące na wielu punktach osadniczych kultury lużyckiej dyski (talerze) gliniane, kadzielnice, naczynia miniaturowe itp.

²⁴ A. Cofta-Broniewska, A. Kośko, *Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Warszawa 1982, s. 173–174.

Aleksandra Cofta-Broniewska

A GROOVE FEATURE FROM INOWROCLAW-MĄTWY, SITE 1

The results of the researches on the beliefs of prehistoric communities in Kuyavia indicate that the centres of religious cult from the close of antiquity, numerous in that region, are linked with the earlier Lusatian tradition. This is confirmed by the excavations of Inowrocław-Mątwy, site 1.

Two features that should be connected with cult practices have been recorded there. The sanctuary consists of a ditch which enclosed a sacral space with a temple of post construction, built above ground, as a central feature. It can be regarded as a simpler form of the later, more developed „Przeworsk” sanctuaries of Kuyavia with a very differentiated inner built-up.

During the Lusatian culture, these features were located near water and away from settlement concentrations. The accumulation of pottery and of remains of sacrificial animal burials in the form of uncremated bones or cremated remains is also a characteristic attribute.

Thus in the light of archaeological findings the Lusatian people seem to have worshipped their deities not only by depositing numerous votive offerings in various water regions but also through other ritual practices performed within appropriately built-up sacral centres set apart for this purpose.